

Riccardo Luccio

OD DUŠE DO UMA:

KRATKA POVIJEST PSIHOLOGIJE

© NAKLADA SLAP

Izdavač

“NAKLADA SLAP”

Dr. Franje Tuđmana 33, 10450 Jastrebarsko

www.nakladaslap.com

Direktor

Biserka Matešić

Prijevod

prof. dr. sc. Alessandra Pokrajac Bulian

Lektorica

Ana Vučić

Recenzenti

prof. emeritus dr. sc. Vladimír Kolesarić

izv. prof. dr. sc. Krunoslav Matešić

NAKLADA SLAP

Riccardo Luccio

OD DUŠE DO UMA:
KRATKA POVIJEST
PSIHOLOGIJE

NAKLADA SLAP

Naziv izvornika:

Riccardo Luccio, Dall'anima alla mente. Breve storia della psicologia, Editori Laterza, Roma-Bari, 2014.

Copyright © 2014. Gius, Laterza & Figli. All rights reserved.
© 2023. Naklada Slap za hrvatski jezik.

Sva prava pridržana.

Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati ni prenositi ni u kakvom obliku niti ikakvim sredstvima, elektroničkim ili mehaničkim, fotokopiranjem, snimanjem ili umnažanjem u bilo kojem informatičkom sustavu za pohranjivanje i korištenje bez prethodne suglasnosti vlasnika prava.

Fotografija na naslovnici: © istockphoto.com/komunitestock

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001191892.

ISBN 978-953-191-817-6

Likovno oblikovanje Naklada Slap.

Tisak Grafički zavod Hrvatske, rujan, 2023.

BIOGRAFSKA CRTICA O AUTORU

Riccardo Luccio rođen je u Rimu 1941. godine. Diplomirao je medicinu u Milanu 1965. godine, a akademsku karijeru započeo je 1968. godine kao docent psihologije na Medicinskom fakultetu u Milanu. Od 1975. godine redoviti je profesor psihologije, a predavao je na sveučilištima u Torinu, Firenci i većinom u Trstu, gdje je bio i predstojnik katedri za Analizu podataka u psihologiji i Povijest psihologije. Dugo vremena bio je i predstojnik Instituta za psihologiju (od 1989. i predstojnik Odsjeka). Od 2011. je godine profesor emeritus psihologije na Sveučilištu u Trstu.

Njegovi istraživački interesi prvenstveno su vezani za dva područja: eksperimentalno istraživanje kognitivnih procesa, posebice vidne percepcije uz razvoj nelinearnih matematičkih modela, te istraživanja o povijesti psihologije kao znanosti. U okviru prvog područja interesa većinom se bavio samoorganizacijom perceptivnih konfiguracija tražeći sintezu između spoznaja Gestalt teorije i postignuća u području složenih fenomena, posebice sinergetike. Kad je riječ o istraživanjima povijesti psihologije, uglavnom se bavio postankom i razvojem psihologije, posebice od renesanse do prosvjetiteljstva, te razvojem prvih matematičkih modela u znanstvenoj psihologiji u 19. stoljeću.

Bio je gostujući istraživač i/ili profesor na brojnim znanstvenim institucijama, uključujući MRC (Medical Research Council) u Cambridgeu (UK) i sveučilišta u Bremenu, Zagrebu, Beogradu, Beču i Sherbrooku. Od 1980-ih, zajedno s kolegama iz Klagenfurta, Zagreba, Zadra, Pečuha i Ljubljane, posvećen je unapređenju znanja i suradnje među psiholozima na području regije Alpe-Jadran, što je rezultiralo i osnivanjem bienalne konferencije psihologa ove regije (Alps Adria Psychology Conference), a 2012. godine proglašen je počasnim članom te organizacije. Udruga Gestalt Theory dodijelila mu je 1986. godine Metzgerovu nagradu za “izvanredan doprinos razvoju Gestalt teorije”, a 1999. godine predsjednik Talijanske Republike odlikovao ga je Zlatnom medaljom za zasluge u znanosti.

Ova njegova knjiga, *Od duše do uma: kratka povijest psihologije*, koja je prvi put objavljena 2014. godine u Italiji, nagrađena je nagradom *XI Sante De Sanctis* kao najbolja monografija o psihologiji objavljena u Italiji te godine, a doživjela je i više naklada na talijanskom jeziku. Riccardo Luccio objavio je preko 300 znanstvenih članaka i 12 monografija iz područja svojeg znanstveno-istraživačkog interesa, što ga čini istaknutim znanstvenikom na svjetskoj razini.

SADRŽAJ

Biografska crtica o autoru	5
Premisa	11
Poglavlje 1. IZUM PSIHLOGIJE	17
1.1. Problem duše	17
1.2. Fizika duše	20
1.3. Raširenost pojma psihologija	31
1.4. Racionalizam i empirizam	35
1.4.1. Descartes	35
1.4.2. Spinoza	41
1.4.3. Empirizam	45
1.5. Wolffova "Psychologia empirica"	47
Poglavlja 2. MJERITI DUŠU	51
2.1. Je li moguće mjeriti psihičke činjenice?	51
2.1.1. Prve rasprave	51
2.1.2. Prva psihološka mjerenja: konstantnost	57
2.2. Kantova zabrana	68
2.3. Antiidealizam i temelji znanstvene psihologije: Herbart	70
2.4. Psihofizika	78
Poglavlje 3. OSLOBODITI SE DUŠE	85
3.1. Institucionalizacija eksperimentalne psihologije	85
3.2. Premise za čistku u eksperimentalnoj psihologiji	90
3.2.1. Psihologija bez duše	90

3.2.2. Spašavanje metafizičke duše	92
3.2.3. Definiranje duše znanstvenim pojmovima	96
3.3. Napustiti dušu	99
3.3.1. Ruska objektivna psihologija	101
3.3.2. Biheviorizam	103
3.3.3. Geštalt psihologija	109

Poglavlje 4. TRIJUMF UMA 123

4.1. Prvi kognitivizam i novi mentalizam	123
4.2. Kibernetika i teorija informacija: um i računalo	128
4.3. Priroda uma i svijesti	133
4.4. Reprerentacija: oblik i slika	138
4.5. Obraditi ili "dohvatiti" informaciju?	142
4.5.1. James J. Gibson i Gunnar Johansson	143
4.6. Samoregulacija i samoorganizacija	147
4.7. Konekcijonizam	151
4.7.1. Simbolička i podsimbolička reprezentacija	154

Poglavlje 5. CVIJET MAKI ILI PTIČICA 157

5.1. Trijumf?	157
5.2. Nova uloga za živčani sustav	160
5.2.1. Retikularna tvar i "arousal"	163
5.2.2. Eferentna kontrola senzornih procesa	165
5.3. Um i mozak: nova frenologija?	168
5.3.1. Hemisferna asimetrija	168
5.3.2. Oslikavanje mozga	120
5.3.3. Uttalova kritika	174
5.3.4. Zrcalni neuroni	176
5.4. Utjelovljeni um i prošireni um	178
5.4.1. Utjelovljeni um	179
5.4.2. Prošireni um	181
5.5. Zaključci	186

Literatura	189
------------	-----

© NAKLADNIK SLAP

Cuando se muere la carne
el alma busca su sitio
adentro de una amapola
o dentro de un pajarito.

Violeta Parra
Rin del Angelito, 1966

© NAKLADA SLAP

PREMISA

Ovo je knjiga o povijesti psihologije, ali *nije udžbenik* iz povijesti psihologije. Ako je, također zbog moje dugotrajne profesionalne deformacije, njezin neposredni primatelj student, ipak nije isključivo tako. Pišući je, mislio sam i na kolegu koji se propituje o povijesnim temeljima discipline kojom se bavi; kulturnog pojedinca koji je znatiželjan te se pita o nastanku i razvoju nekih pojmova; ali malo i na obrazovanog čitatelja koji bi volio znati kako provesti vrijeme u *Frecci* (*op. prev.* talijanskom brzom vlaku) bilo koje boje (*op. prev.* *Freccia* može biti crvena, bijela ili srebrna, što ovisi o liniji i gradovima koje povezuje diljem Italije te uslugama koje pruža) između Milana i Napulja ili između Barija i Ancone, a možda mu ne smeta pročitati nešto o pitanjima na koja ne nailazi lako u raspoloživim knjigama, ali koje su ipak, sa svoje strane, utemeljile papirnati svijet u kojemu taj pojedinac živi.

To nije, dakle, priručnik iz povijesti psihologije. Ne osjećam nikakvu obvezu za cjelovitošću – neka mi nijedan kolega ne kaže da sam preskočio neke temeljne doprinose bilo koga, o bilo kojoj temi ili bilo kojem povijesnom razdoblju. Pritom, ni ovdje, možda zbog profesionalne deformacije, nisam uspio izbjeći, tu i tamo, poneki spomen nekih aspekata naše discipline koji, dobro znam, kod mnogih čitatelja izazivaju nepovjerenje, ako ne i

iskrenu odbojnost. Tu posebno mislim na matematiku. No teško bih mogao govoriti o Herbartu ili Fechneru a da ne spomenem matematičke aspekte njihova razmišljanja. No čitatelj može biti sasvim miran: onih nekoliko mjesta na kojima će pronaći neku matematičku formulu moći će mirno preskočiti a da ne izgubi nit. Međutim, ako je u stanju razumjeti koju formulu, one će mu omogućiti da potpunije razumije ono što je rečeno. Pa zašto mu onda uskratiti taj izvor?

Htio sam govoriti o duši i njenoj sudbini ne u odnosu na naše tijelo, već s obzirom na psihologiju, moju znanost, koja se upravo zove znanost o duši, ali koja već više od stoljeća ne govori o duši. Kroz ovu ću knjigu pokušati pokazati kako se psihologija utemeljila govoreći o duši (pogl. 1); kako smo to pokušali izmjeriti (pogl. 2); kako je to prestalo, kada je koncept duše, s institucionaliziranjem psihologije, postao neugodan i kako smo taj koncept pokušali ukloniti (pogl. 3), tako da smo ga transformirali, jer ga nije bilo moguće ukloniti, u um, također razmišljajući o pronalazjenju rješenja kroz analogiju čovjek-računalo (pogl. 4). Kako je tražena još jedna analogija u prekrasnim obojanim slikama koje nam, čini se, govore sve o funkcioniranju mozga, a umjesto toga nam, vjerojatno, samo nastavljaju iznova pričati staru bajku o frenologiji, o funkcijama lokaliziranim u različitim dijelovima živčanoga sustava (pogl. 5).

Zašto sam stihove Violete Parra stavio u uvodnik/premisu? To je *tužbalica*, naricaljka za mrtvim djetetom. Logička nit koja ih je ovdje dovela vrlo je tanka: želio sam naglasiti kako ta duša, također izbačena iz tijela psihologije, traži svoju nišu “su sitio”, svoje mjesto. Ali zapravo sam stavio ove stihove jer mi se beskrajno sviđaju – i htio sam na neki način da se i u ovakvoj akademskoj

knjizi prisjetimo sve one djece koja, poput Luchina Victora Jare, “comen tierra y gusanos”, jedu zemlju i crve. Unicef kaže da svake sekunde u svijetu umre desetak takve djece.

I njima je ova knjiga posvećena.

© NAKLADA SLAP

© NAKLADA SLAP

OD DUŠE DO UMA:
KRATKA POVIJEST PSIHOLOGIJE

© NAKLADNIK SLAP

© NAKLADA SLAP

Poglavlje 1.

IZUM PSIHLOGIJE

1.1. PROBLEM DUŠE

Godine 1732. predstavnik racionalizma, filozof Christian Wolff (1679-1754) objavio je svoje djelo *Psychologia empirica*, koje započinje sljedećom definicijom ove spoznajne grane: “Empirijska je psihologija znanost koja uz pomoć empirijskih iskustava utvrđuje principe kroz koje se sve što se događa u Duši može objasniti”. A odmah je zatim, kako bi definirao što je duša i kako se ona može spoznati, izjavio: “Dokaz našega postojanja ne smijemo tražiti nigdje drugdje osim u sebi; osjećamo da mislimo, da imamo ideje o stvarima koje su izvan nas, koje postoje ili ne postoje [...] Ovaj princip koji u nama osjeća da misli, koji ima ideje o stvarima koje su izvan njega, nazivamo Dušom ili Duhom” (str. 1-2).

Ovo je definicija koju bi većina ljudi i danas prihvatila, neovisno (i to je zanimljivo) o svojim religijskim idejama, o svojem viđenju svijeta, vjerovanju u zagrobni život ili odbijanju te ideje. Općenito, kada netko razgovara o duši s bilo kojim sugovornikom, on pokazuje da savršeno zna na što misli te je u stanju ponuditi definiciju koja je široko prihvaćena, a koja uvelike slijedi gore citiranu Wolffovu (vidi Inglehart i sur., 2004).

Riječ “psihologija” dolazi iz grčkoga (iako je nastala tek u XVI. stoljeću), a znači znanost o duši. Štoviše, upotreba izraza “duša” zabranjena je u psihološkim rječnicima barem od 1911. godine, kada je otac funkcionalizma, James R. Angell, izrazio svoju poznatu zabranu, predlažući da se ta riječ zamijeni s “um” ili “svijest”. Ali to su bile i godine u kojima je otac biheviorizma, John B. Watson (1913), također proglasio *fatwah* prema izrazu “svijest”.

No nitko od nas ne zna što je imao na umu splitski humanist Marko Marulić (Marcus Marulus: 1450.-1524.) kada je oko 1520. godine skovao pojam “psichiologia” (tako), jer je od djela kojima se bavio ostao samo naslov, *Psichiologia de ratione animae humanae*. To je gotovo sigurno bilo proučavanje prirode (*ratio*) duše. Kao što primjećuje Solomon Diamond (1984), pravo značenje pojma *ratio* jest “priroda”, kao, na primjer, kod Alcuina (*op. prev.* Alcuin od Yorka). Možemo dodati da se, upravo u odnosu na dušu, termin *ratio* uvijek koristio za “prirodu”, primjerice kod Tome Akvinskog (1984, II, 7) ili kod Giovannija Buridana (u Zupko, 1997). S druge strane, Marina Massimi (1983) pretpostavila je da je pod *ratio* Marulus (*op. prev.* Marulić) mislio na neku vrstu mentalne higijene na etičko-religioznim osnovama. Štoviše, od Marulićeva teksta nisu ostali ni nejasni odjeci njegova sadržaja, on nadalje nije nikada citiran, pa stoga za nas kao da nikada nije ni postojao (vidi Luccio, 2013a). (*op. ur.* povijesna je činjenica da je pojam *psichiologia* prvi puta napisao Marko Marulić)

Godine 1575. pojam se prvi put pojavljuje u tiskanom obliku, u filozofskom djelu Johanna Thomasa Freigijsa, filozofa “ramusovca”, sljedbenika Petrusa Ramusa (Pierre de la Ramée), koji psihologiju svrstava u jednu od podjela fizike. Međutim, ono što se mora naglasiti jest da u ovoj novoj dominaciji znanja psiholo-

gija kao grana fizike slijedi apsolutno paralelan put s temeljnim istraživanjima koja će znanstvenici, posebno oni sljedećega stoljeća, provoditi o mentalnim procesima, a koje ćemo samo zbog praktičnosti nazvati filozofskim istraživanjem duše.

Različiti autori, Descartes, Leibniz, Locke, proučavajući ljudski intelekt, ali i strasti duše, slijedili su racionalističke ili empirističke puteve, ali svakako daleko od povezivanja duše s fizikom. Za ta istraživanja nije gotovo nikada bio korišten naziv psihologija. Leibnizu je, primjerice, izraz bio toliko odbojan da mu je bilo gotovo nemoguće napisati ga. Stoga u svojim filozofskim rukopisima, posthumno objavljenima 1903. godine, umjesto da piše “Psychologia”, započinje pišući “Physi”, što ispravlja u “Phychologia” (tako) te konačno u “Psychologia” (str. 526). Kao što je primijetio urednik rukopisa, Louis Couturat, “la plume de Leibniz se refuse à écrire ce mot nouveau” (*op. prev.* Leibnizovo pero odbija napisati ovu novu riječ) – koja ipak nije bila tako nova jer je bila stara već stoljeće i pol.

Ali ako istraživanja o ljudskom intelektu i strastima slijede put koji ne uzima u obzir psihologiju kao takvu, ona o psihologiji kao fizici duše nastavljaju cvjetati, posebno u dva područja: reformiranoj tradiciji filozofije i, iznad svega, medicini. Tek će se sredinom XVIII. stoljeća, nakon objavljivanja Wolffova eseja kojim smo otvorili ovo poglavlje, ponovno spojiti ove dvije tradicije. Ili bi bilo bolje reći da je Wolff učinio pojam “psihologija” univerzalno prihvaćenim, iako uz određene poteškoće koje su trajale još nekoliko desetljeća. Prije svega će filozofska tradicija biti podvedena pod ovaj pojam, a ne ona fizikalna, koja će gotovo pasti u zaborav, toliko da će čak i ime onoga tko je izmislio i među prvima upotrijebio taj pojam biti gotovo potpuno zaboravljeno.

Dakle, pogledajmo kako su se razvile ove dvije tradicije proučavanja i istraživanja: najprije ona imenovana fizikom duše, a potom ona za koju smo se složili imenovati je filozofijom duše.

1.2. FIZIKA DUŠE

Čak i ako je pojam “psihologija” zapravo smislio (ili ponovno smislio) Freigius, sigurno je da on nije bio prvi koji je uputio na potrebu proučavanja duše metodama koje dolaze iz fizike. Nijedna povijest misli ne počinje od nule, pa ni ova nije iznimka. Sada moramo pomaknuti našu pozornost nekoliko stoljeća unatrag i vidjeti koja se refleksija, vrlo relevantna – no ipak uvelike zanemarena u analizama povjesničara psihologije – dogodila između XIII. i XIV. stoljeća, posebno zahvaljujući svetom Tomi, a zatim Buridanu.

U XIII. stoljeću došlo je do velikog spora na polju aristotelizma između skolastika, poput Alberta Velikog i Tome Akvinskog, i averoista, koje su u Italiji prvenstveno predstavljali Siger Brabantski i Boetije iz Trakije. Ovdje nas ne zanima toliko koji je bio doktrinarni sadržaj te kontroverze, koja se u velikoj mjeri usmjeravala na mogućnost postojanja potpuno odvojenih, pojedinačnih duša, nasuprot ideje averoista o jedinstvenom intelektu u koji su se pojedinačne duše sjedinile nakon smrti pojedinca. Akvinski će tu izći kao pobjednik, označavajući nekoliko stoljeća pravovjernog puta koji je Crkva prihvatila za svako razmatranje u vezi s ljudskom dušom koju smatra zakonitom.

Doktrina je Akvinskog u središtu imala problem tzv. *ilemorfizma*, tj. učenja aristotelovskoga podrijetla prema kojoj je pojedini